

Mälarsjukhuset i Eskilstuna

Samariten 8, Kloster socken, Eskilstuna kommun, Södermanlands län

Översiktlig kulturmiljöanalys av västra och norra flygeln
E17 och E18

2018-06-19

Mälarsjukhuset i Eskilstuna

Samariten 8, Kloster socken, Eskilstuna kommun, Södermanlands län

Översiktlig kulturmiljöanalys av västra och norra flygeln
E17 och E18

Rapport 2018:3

© 2018 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Sörmlands museum
Box 314, 611 26 Nyköping

arkiv.bibliotek@dll.se

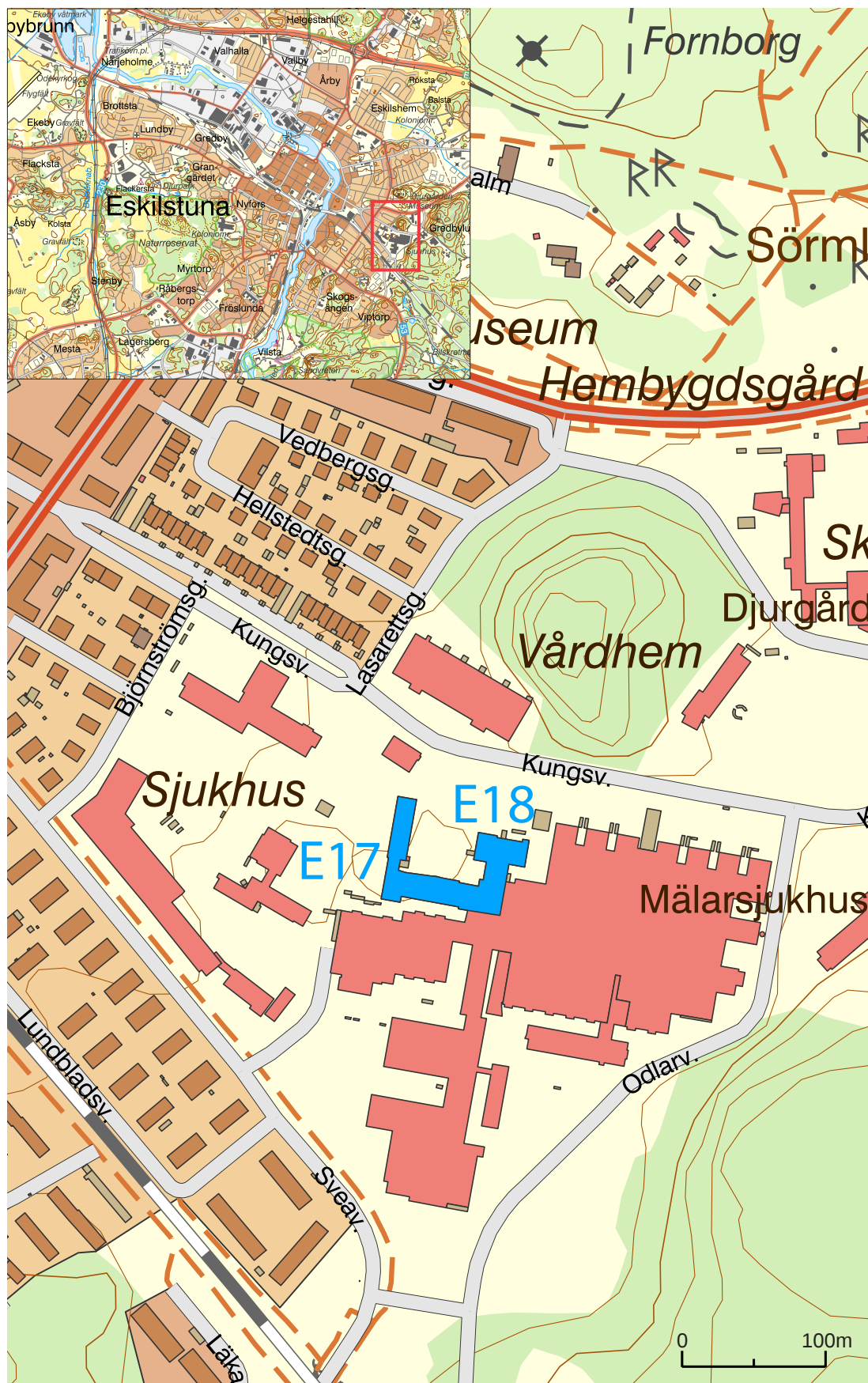
www.sormlandsmuseum.se

Författare: David Hansson, bebyggelseantikvarie
Omslagsbild: Västra flygeln sett från nordväst (*SLM D2018-0472*)
Foto, där ej annat anges: David Hansson
Diarienummer: KN-SLM18-0087

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriet via tjänsten Kartutskrift, enligt FUK-avtal
D-nr: I2018/00115

Nyköping 2018

Karta över sjukhusområdet med de aktuella byggnadsdelarna markerade i blått. ©Lantmäteriet.

Bakgrund

Eskilstuna kommun har efterfrågat Sörmlands museums utlåtande rörande en rivningsansökan av byggnader inom Mälarsjukhusets område i Eskilstuna. De aktuella byggnaderna, E17 och E18, utgör den västra och norra flygeln av den ursprungliga sjukhusbyggnaden, vilka är de äldsta kvarvarande delarna i det tidigare Centrallasarettet.

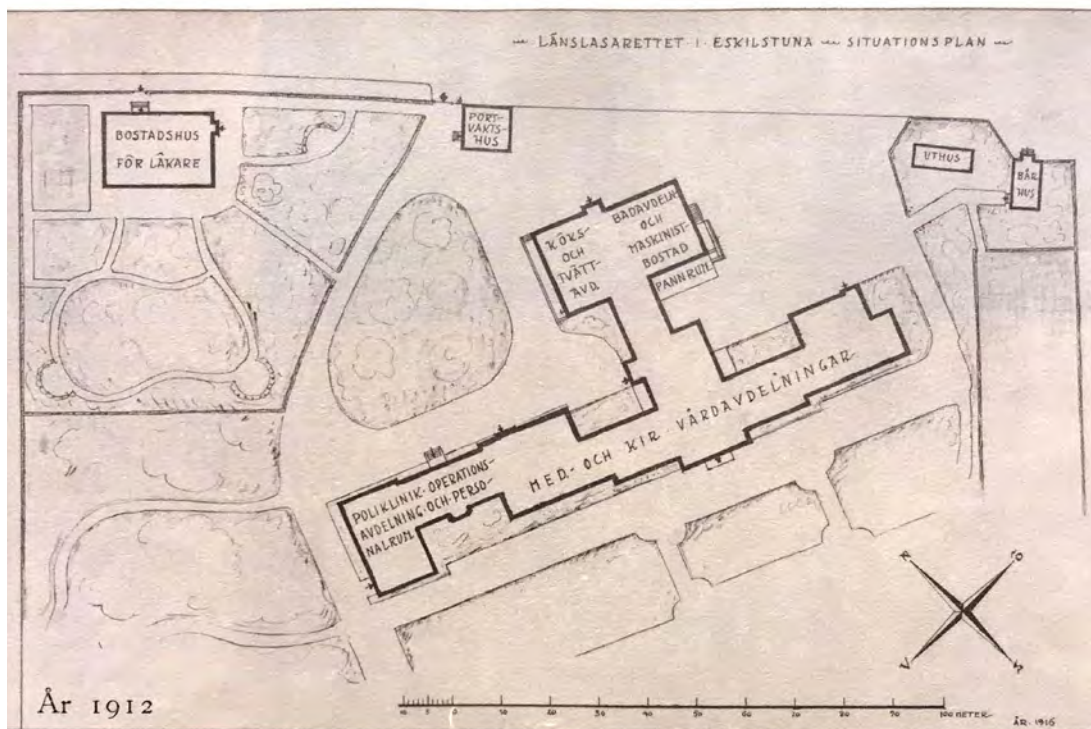
Följande historik och analys fokuserar i första hand på de äldre sjukhusdelarna med relevans för förståelsen av sjukhusets framväxt eller med koppling till de aktuella byggnadsdelarna. På grund av uppdragets begränsade omfattning är enbart exteriören inkluderad. Det kan därför finnas värdefulla interiörer som skulle kunna bidra till det kulturhistoriska värdet, vilket bör tas med i beräkningen vid lovprövning. Museet vill samtidigt betona att det inom området finns flera kulturhistoriskt intressanta byggnader från sjukhusets olika bebyggelsefaser som inte tas upp i denna rapport. All byggnadsverksamhet eller rivningar inom området bör därför föregås av antikvariska förundersökningar, för att säkerställa att inte kulturvärden går förlorade.

Gällande skydd

Ingen av byggnaderna inom sjukhusområdet har idag skydd i gällande detaljplan, P80/16 som fastställdes 1980. Området ligger strax utanför riksintresseområdet för kulturmiljö – Eskilstuna D5 och ingår inte heller i de särskilt skyddsvärda kulturmiljöer som pekats ut i gällande översiktsplan. Sjukhuset omnämns dock i Sörmlandsbygden 1988:2 som en del i det omfattande samhällsbygge vilket följde på den stora befolkningstillväxten i början av 1900-talet.

Länslasarettet sett från söder någon gång strax efter uppförandet. Den västra flygeln (E17) syns till vänster i bild. Denna del fram till det något högre entrépartiet finns ännu kvar, men har sedan uppförandet byggts på med två våningar. Entrépartiet byggdes 1962 för med höghusdelen vilken är ställd i vinkel mot den äldre huskroppen. (SLM M028095)

Situationsplan över lasarettområdet så som det såg ut 1912. Den norra flygeln som skjuter ut bakom entrépartiet innehöll från början köks- och tvättavdelning, badavdelning och maskinistbostad samt ett pannrum. Den östra flygeln som tar vid till höger om entrépartiet revs i slutet av 1970-talet. Bilden är hämtad ur boken Södermanlands läns landsting.

Centrallasarettet sett från söder 1954. Den västra flygeln har vid denna tid byggts ut till sin nuvarande höjd och man kan på bilden se både den indragna balkongen och burspråket med ovanliggande terrass. Den norra flygeln skymtar bakom entrédelen, vilken ännu inte har byggts på. Övriga byggnader runt sjukhuset är idag rivna. (SLM BF-1035)

Byggnadshistorik

Första tiden

Centrallasarettet i Eskilstuna uppfördes 1914 som ett så kallat odelat lasarett, d.v.s. ett lasarett med endast en lasarettsläkare. Sjukhuset bestod då av en större sammanhängande byggnadskropp i tre våningar som i den huvudsakliga delen inrymde medicinska och kirurgiska vårdavdelningar samt med en operationsavdelning, poliklinik och personalutrymmen längst i väster (västra flygeln). På motsatt sida av entrén sköt en byggnadskropp ut med köks- och tvättavdelning, badavdelning och pannrum (norra flygeln). Utöver huvudbyggnaden fanns även ett bostadshus för lasarettsläkaren, ett portvaktshus, uthus och bårhus inom området.

Den första större tillbyggnaden, som blev klar 1932, innehöll en medicinsk avdelning, en barnbördsavdelning och en röntgenavdelning. Avdelningarna i huvudbyggnaden disponerades om samtidigt som den centralt utskjutande delen i norr förlängdes åt öster. Området kompletterades också med ett bostadshus för överläkare och ett personalbostadshus. I och med dessa förändringar blev lasarettet ett delat lasarett med mer än en lasarettsläkare.

Utbyggnaden fortsatte 1935 då en ny öron-, ögon- och tandvårdsavdelning inrymdes i en ny tillbyggnad till den östra flygeln. Samtidigt uppfördes två fristående vinkelställda flyglar söder om sjukhuset med elevrum, och hem för kroniskt sjuka. Utöver detta tillkom även inom området ett obduktionshus, sköterskehem och en ny chefsläkarbostad. Den äldsta läkarbostaden byggdes samtidigt om till underläkarbostäder kombinerat med portvaktshus. I samband med ombyggnaderna revs det äldre porthuset och bårhuset.

Fortsatta utbyggnader

För att ge mer plats åt de medicinska verksamheterna inom lasarettbyggnaden flyttades pannrum (1943), tvätt- och köksavdelning (1947) ut från huvudbyggnaden till tre separata nya byggnader öster om huvudbyggnaden. 1949 byggdes barnbördsavdelningen i huvudbyggnadens västra flygel på med två våningar samt förlängdes i en vinkelställd byggnadskropp åt norr. Dessa delar fick då i princip sin nuvarande storlek. Åt söder byggdes en lång indragen balkong under takfoten vilken ännu finns kvar, och även det utskjutande burspråket krönt av en ovanliggande terrass. Fönstersättningen har dock förändrats kraftigt sedan dess. Vid samma tillfälle byggdes även den norra flygeln på med två våningar och fick därmed sitt nuvarande utseende.

Under 1950-talet tillkommer fler hus inom lasarettsområdet däribland bostadshus, psykiatrisk klinik och sjukhem. Mellan 1960-1962 uppfördes höghuset innehållande kirurgiska och medicinska vårdplatser, ortopedi, mottagning och vårdplatser för öron-, ögon-, näs- och halsklinikerna. Tidigare planer på att bygga på huvudbyggnaden skrinlades därmed. I slutet av 1960-talet byggdes den vinkelställda byggnadskroppen vid västra flygeln till, först med en lägre byggnad och senare i husets fulla höjd.

Norra flygeln (till vänster) och västra flygeln (till höger) sett från norr. Samtliga tak är valmade och täckta med enkupigt tegel. Bakom norra flygeln sticker höghuset upp som stod klart 1962. I förgrunden syns ett parkeringshus som ligger vid Kungsvägen. (SLM D2018-0462)

Den norra flygeln sett från norr. "Gamla entrén" syns i mitten av byggnaden, och till vänster ett burspråk med ovanliggande balkong vilket kom till i samband med att huset fick sin nuvarande höjd 1949. Till vänster i bild skymtar de avdelningar som tillkom i slutet av 1970-talet och ersatte östra flygeln. (SLM D2018-0463)

1970-talets generalplan

1970 upprättades en generalplan för sjukhusets utbyggnad vilken sträckte sig över tio år. Lasarettet ansågs vid denna tid vara föråldrat och resurskrävande till sin utformning och med hänsyn till underhållet. Man eftersträvade dessutom en långsiktig flexibilitet i lokalanvändningen som inte fanns i de dåvarande byggnaderna. Under 1970-talet byggdes således hela lasarettet om, ett flertal byggnader revs och ersattes med nya. Hela den östra delen av lasarettet kom till i samband med denna ombyggnad. Samtidigt byggdes de äldre delarna om och fasaderna fick mindre fönster och en ny fönstersättning.

Analys av bebyggelsefaser

Dagens sjukhus präglas i första hand av den omfattande om- och nybyggnadsverksamheten som följde på generalplanen från 1970. Större delen av det sammanhängande byggnadskomplexets nuvarande byggnader härstammar från denna period. Undantaget från detta är höghusdelen som stod klar 1962, västra och norra flygeln som uppfördes 1914 men som byggts till i omgångar, samt en del friliggande byggnader över hela sjukhusområdet. Byggnaderna från 1970 och framåt kännetecknas av en oregelbunden planform och varierande höjd, platta tak och fasader av i första hand plåt och betong.

Förutom den gamla läkarbostaden vid Kungsvägen nära västra flygeln är de aktuella byggnaderna de enda inom sjukhusområdet som härstammar från sjukhuset som stod klart 1914. Det som kännetecknar dessa byggnader och samtidigt skiljer ut dem från övriga inom området är i första hand de putsade fasaderna och taken. De aktuella byggnadskropparna har alla valmade sadeltak täckta med enkupigt tegel. Takformen och tegeltäckningen är gemensam med den första sjukhusbyggnaden och frångicks först i samband med att höghuset uppfördes 1962.

Kulturhistoriskt värde

Byggnaderna E17 och E18 utgör ett viktigt tidslager i sjukhusets historia och har genom att vara en del av den tidiga sjukhusanläggningen ett viktigt byggnadshistoriskt värde. Som del i den äldsta anläggningen, av vilken det idag finns få spår kvar, visar de både på tidens arkitektoniska ideal, men också på det ständiga behovet av expansion och anpassning. Sjukhuset som helhet har både samhällshistoriska och socialhistoriska värden, då det berättar om samhällets utveckling med sjukvården som bärande del i samhällsbygget samt hur synen på vård utvecklats och skiftat över tid. Genom detta är varje tidslager viktigt för att visa på sjukhusets utveckling och ständigt förändrade behov.

Trots ett flertal om- och tillbyggnader genom åren är den västra och norra flygeln fortfarande möjliga att skilja ut som äldre byggnader inom lasarettområdet. Detta först

Burspråket med ovanliggande balkong byggt 1949. Balkongräcket är ursprungligt från denna tid. (SLM D2018-0464)

Sandstensomfattad entré till västra flygeln. Entrédörren är utbytt i senare tid. (SLM D2018-0465)

Skulptur till höger om föregående entré till västra flygeln. (SLM D2018-0466)

Västra flygelns södra sida, där den möter höghuset vilket skymtar till höger i bild. Lasarettets tidigare huvudentré byggdes för då höghuset uppfördes. (SLM D2018-0467)

Den västra flygeln sett från öster. Vid den plåtklädda delen i hörnet fanns tidigare indragna balkonger. I förgrunden syns den grönyta som skulle vara möjlig att bebygga. (SLM D2018-0468)

Västra flygeln sett från nordost. Den högra änden uppfördes först i en våning vilken sedan byggdes upp till sin fulla höjd i slutet av 1960-talet. (SLM D2018-0469)

och främst genom fasader och tak som till sin utformning härstammar från de första byggnaderna inom området. Men även genom deras volym som trots att den skapats genom flera om- och tillbyggnader minner om 1940–50-talens arkitektoniska ideal. Byggnaderna har därför ett pedagogiskt värde, viktiga för förståelsen av sjukhusets framväxt. De bidrar även med en orienterbarhet, ur vilken man kan utläsa det äldre sjukhusets läge, och utgör en direkt fysisk koppling till sjukhusets långa verksamhet på platsen. De stora tegeltaken är dessutom väl synliga på längre avstånd vilket har ett miljöskapande värde såväl som ett kontinuitetsvärde med tanke på byggnadernas ålder.

Genom de många ombyggnaderna, och då i första hand 1970–80-talets, har det arkitektoniska värdet decimerats, vilket gör att endast ett fåtal detaljer minner om de äldre byggnaderna. Dessa är därför extra viktiga som ledtrådar för att förstå byggnadernas ålder. Sådana byggnadsdelar består t ex i grundmurar av natursten, portomfattningar och trapp- och balkongräcken. Även den indragna balkongen på översta våningen tillsammans med burspråk, terrass och balkonger är som tydliga spår av ombyggnaden 1949 av arkitektoniskt intresse.

Slutsatser och rekommendationer

Sörmlands museum tycker med hänsyn till byggnadernas kulturhistoriska värde att de har en viktig plats i sjukhusmiljön. Om de rivs minskas eller rent av försvinner förståelsen för sjukhusets ålder och utveckling. Byggnaderna bär, trots flera om- och tillbyggnader, ännu på spår av de första sjukhusbyggnadernas utformning, framförallt i fasadernas och takens utförande. Att byggnaderna utgör en del av det ursprungliga sjukhuset förstärker dessutom argumentet för ett bevarande.

Om byggnaderna istället för att rivas byggs om finns möjlighet till att förfina och förstärka de ursprungliga värdena. Detta kan handla om fönstersättning och fönsterstorlek vilka i samband med ombyggnaden på 1970–80-talet gjordes betydligt mindre än tidigare.

Utöver de kulturhistoriska aspekterna av ett bevarande av byggnaderna bör miljöaspekten väga tungt mot rivning. Att riva byggnader och ersätta med nya är ett stort resursslöseri, där i detta fall enorma mängder byggnadsmaterial kasseras för att ersättas med nyproducerat. Byggnaderna kan omöjligen sägas ha uppnått sin maximala livslängd och bör därför kunna byggas om och anpassas efter nya behov. Byggnaderna skulle också i så fall kunna kompletteras med nya tillbyggnader, t ex på den idag något bortglömda grönyta som utgör gårdsrum mellan den västra och norra flygeln.

Sjukhusområdet är visserligen präglad av ständig förändring, där nya behov har fått styra sjukhusets kontinuerliga utbyggnad. Ursprungligen togs detta främst uttryck i en komplettering av befintlig bebyggelse och med att man uppförde nya byggnader inom området. I och med 1970 års generalplan ändrades detta och man övergick istället till att ersätta de äldre byggnaderna med nya. Trots historien av ständig förändring anser museet att man i första hand bör undersöka möjligheterna till att bygga om och komplettera

Den indragna balkongen på den södra fasadens översta våning. Notera räcketts kantiga infästningar. Till vänster skymtar burspråket med den ovanliggande terrassen. Samtliga balkongräcken är ursprungliga och ger ledtrådar om dess tillkomsttid. (SLM D2018-0470)

Sjukhuset sett på avstånd söderifrån. De äldre delarna framträder tydligt med sina stora tegeltak och putsade fasader. (SLM D2018-0471)

befintlig bebyggelse inom området, för att på så sätt tillfoga nya årsringar utan att radera de äldsta delarna av sjukhusets drygt hundraåriga historia. Detta skulle samtidigt vara en god sak för miljön.

Källförteckning

Arkiv

Sörmlands museums arkiv

Landstingsarkivet – Landstinget Sörmland

Tryckta källor

Björkblom, Sixten, *Södermanlands läns landsting: sammansättning, organisation och verksamhet*, Almqvist & Wiksell [distributör], Diss. Uppsala : Univ., Uppsala, 1942

Centrallasarettet i Eskilstuna. Ett sjukhus i utveckling, [Norra sjukvårdsdistriktet], Södermanlands läns landsting, Eskilstuna, 1976

Sörmlandsbygden: Södermanlands hembygdsförbunds årsbok, Södermanlands hembygdsförbund, Nyköping, 1940